

HƏR ÖYRƏDƏN MÜƏLLİM DEYİL, KİMDƏN ÖYRƏNİRSƏNSƏ O MÜƏLLİMDİR

Müsahibimiz ADPU-nun İbtidai təhsil fakültəsinin dekanı, pedaqoji elmlər doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi, Beynəlxalq Pedaqoji Akademiyasının həqiqi üzvü, Pedaqoji və Sosial Elmlər Akademiyasının akademiki Fərrux Rüstəmovdur.

Tanışlıq. “Azərbaycan məktəbi” jurnalının redaksiya heyətinin üzvü Fərrux Rüstəmov 1 yanvar 1961-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalının Cil kəndində anadan olub. 1978-ci ildə Cil kənd orta məktəbini, 1982-ci ildə ADPI-ni bitirib. 1982-1985-ci illərdə Quba rayonunun Rəngidar kənd məktəbində müəllim və məktəb direktoru vəzifələrində işləyib. ADPU-nun əyani aspiranturasını bitirib, 1989-cu ildə "Azərbaycan sovet pedaqoji elminin inkişafı (1961-1981-ci illər)" mövzusunda namizədlik, 2003-cü ildə "Azərbaycanda pedaqoji elmin inkişaf yolları (1920-1991-ci illər)" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edib. 2004-cü ildən ümumi pedaqogika kafedrasının professorudur. ADPU-nun “Şagirdlərin peşəyönümü” ETL-nin, Dədə Qorqud ETL-nin, “Şagirdlərin peşəyönümü” ETL-nin, İbtidai təhsilin pedaqogikası və metodikası kafedrasının, Bakı Qızlar Universitetinin pedaqogika kafedrasının müdiri olub. 2007-ci ildən ADPU-nun İbtidai təhsil fakültəsinin dekanı vəzifəsində çalışır. Moskva şəhərində yerləşən Beynəlxalq Pedaqoji Akademiyasının (1998), Pedaqoji və Sosial Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü (2010) seçilib. ADPU-nun Elmi Şurasının qərarı ilə "İlin müəllimi" və "İlin alimi" müsabiqəsinin qalibi olub. Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür. "Akademik Mehdi Mehdizadə", "Gənc alimlər" və "Qızıl qələm" mükafatları laureatıdır. "Avropa Nəşr Mətbu Evi" komissiyasının qərarı ilə

“Ən yaxşı vətənpərvər tədqiqatçı alim” qızıl medalı ilə təltif olunmuşdur. Təhsildə və elmdə qazandığı uğurlara görə "Azərbaycan Respublikasının qabaqcıl təhsil işçisi" döş nişanı (2010), "Tərəqqi medalı" (2006) ilə təltif olunub, "Əməkdar elm xadimi" (2012) fəxri adına layiq görülüb. 2009-2016-cı illərdə ADPU-da fəaliyyət göstərən Ümumi Pedaqogika, Pedaqogika və təhsilin tarixi üzrə ixtisaslaşdırılmış Dissertasiya Şurasının sədr müavini olub. Rəhbərliyi ilə 17 nəfər pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, 2 nəfər elmlər doktoru dissertasiyası müdafiə edib. Əsərləri Bakı, İstanbul, Tbilisi, Moskva, Çeboksarı, Səmərqənd, Təbriz şəhərlərində nəşr olunub. Türkiyə, Rusiya, Finlandiya, İsveç, Yunanıstan, Albaniya, İtaliya, Norveç, Danimarka, Estoniya, İspaniya və Portuqaliyada keçirilən Beynəlxalq konfranslarda iştirak edib. 30-dan artıq monoqrafiya, kitab və kitabçanın, 31 tədris proqramının, 200 elmi məqalə və tezis, 250-yə qədər elmi-pedaqoji və publisistik yazının müəllifidir. “Şərqdə pedaqogika tarixi” kitabı İranda, “Müasir dövrdə Azərbaycanda təhsil sisteminin əsas istiqamətləri” kitabı Moskvada nəşr olunub.

- Müəllimlik sənəti, ona verilən tələblər və bu sahədə görülən işlərlə əlaqədar Fərrux müəllimin fikirlərini bizimlə bölüşməyi xahiş etdik.

- Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti pedaqoji kadr hazırlığının flaqmanıdır. Azərbaycan müəllimlərinin mütləq əksəriyyəti onun məzunlarıdır. Universitet

inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoyub, ciddi islahatlar keçirilir...

ADPU-da rəqabət mühiti yaradan, stimullaşdırma və karyera inkişafını nəzərdə tutan layihə uğurla həyata keçirilir. Professor Cəfər Cəfərov ADPU-ya rektor təyin olunduqdan sonra bu elm və təhsil məbədi öz inkişafının keyfiyyətə yeni mərhələsinə qədəm qoyub. İnfrastrukturun yeniləşdirilməsi, auditoriyaların təmiri, ümumtəhsil məktəbləri və xarici ölkələrin pedaqoji kadr hazırlığını həyata keçirən ali məktəbləri ilə əlaqələrin genişləndirilməsi, yüksək bal toplayan tələbələrin Universitetimizə cəlbi, müəllim kadrları hazırlığının nəzəri və praktiki problemləri ilə bağlı respublika və beynəlxalq səviyyəli konfransların təşkili sahəsində mühüm addımlar atılıb. Universitetdə nəşr olunan jurnalların elmi statusu və periodikliyi təmin edilib. II-IV kurs tələbələrinə həm də imtahan formasını seçmək imkanı verilib. Bəzi imtahanlar ənənəvi qaydada - şifahi formada aparılır. Təhsil haqqını ödəməkdə çətinlikləri olan tələbələrə vaxt baxımdan müəyyən sərbəstlik verilib. Universitetdə elmi seminarların keçirilməsi, qarşılıqlı dərslər, dinləmələrinin müzakirəsi, tələbə debatları, idman yarışları mütəmadi xarakter alıb. Universitetdəki təhsil sahəsindəki yenilikləri müzakirə etmək məqsədilə Pedaqoji Forum yaradılır. Tanınmış təhsil ekspertləri A.Cahangirovun “Təhsil strategiyasının əsas dayağı: səriştə əsaslı təhsil”, prof. Şahlar Əsgərovun “Biliyin qiymətləndirməsinin fəlsəfəsi” mövzusunda təqdimatları olub.

Universitetdə tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi və daha səmərəli qurulması, əməkdaşlıq mühitinin yaradılması, sağlam rəqabətin formalaşdırılması dərin elmi-metodik biliyi, kreativ düşüncəsi, geniş erudisiyası, pedaqoji-psixoloji hazırlığı, yüksək

mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri, akademik bacarığı, tədris təcrübəsi və peşəkarlıq səviyyəsi ilə fərqlənən müəllimlərdən birbaşa asılıdır.

ABŞ-ın Şimali Karolina Universitetinin professoru, Nobel mükafatı laureatı Əziz Sancar Bakıda tələbələrlə görüşlərində onlara xitabən demişdi: “Özünüə yaxşı müəllim seçin”. On illərdir ki, azərbaycanlı tələbələrin də müəllim seçmək hüququ var. Amma bu seçimi reallaşdırmaq mexanizmi yoxdur. Yenə də buna mentalitet mane olur. Tələbələr vaxtı ilə tanınmış bir alimin (indi isə mühazirə oxumağa fiziki gücü çatmayan, yenilikləri süngü ilə qarşılayan birinin) fənnini seçməyə o, işini itirə bilər. O, hamımızın müəllimi olub, onu necə təhsildən uzaqlaşdırıb bilərik? Ona görə də ali məktəblərimizin mütləq əksəriyyətində müəllimi kafedra, seçmə fənləri isə dekanlıq seçir. Əgər biz Avropa ölkələrində olduğu kimi müəllim seçimində peşəkarlığı, pedaqoji-psixoloji və metodiki hazırlığı önə çəkməyi qarşımıza məqsəd qoymuşuqsa onda, seçki sisteminin metodologiyasını dəyişməliyik. Təbii ki, bu, mürəkkəb, çətin və ağırlı prosesdir. İşin pioneri olmaq həmişə çətin olub. Yeni bir ideya ortaya atı-

landa ilk mərhələdə çoxları onun əleyhinə çıxır, ideyanı illüziya hesab edirlər. İkinci mərhələdə bəziləri buna laqeyd yanaşır, yarı lehinə, yarı da əleyhinə danışır. Sonda hamı həmin ideyanı təqdir edir, hətta əvvəldən həmin fikirdə olduqlarını söyləyirlər. ADPU-da professor, dosent, baş müəllim və müəllim vəzifələrinin tutulması qaydalarındakı dəyişiklik qısa bir vaxtda həm seçkidə iştirak edənlərin, həm də Universitet əməkdaşlarının seçki sistemi və tədris prosesi ilə bağlı baxışlarında köklü dəyişiklik yaratdı. Müsabiqənin şərtləri Universitetin Elmi Şurasında müzakirə və təsdiq edildikdən sonra adpu.edu.az saytında yerləşdirildi, fakültələrdə seçkinin keçirilməsi şərtləri ilə bağlı maarifləndirici tədbirlər həyata keçirildi. Müsabiqənin keçirilməsi haqqında “Xalq qəzeti”nin, “Azərbaycan müəllimi” qəzetinin 4 mart 2017-ci il tarixli saylarında müvafiq elanlar dərc edilmişdir. Müsabiqənin özəlliyi və əhəmiyyətindən fərqi onda idi ki, burada müsabiqəyə vəzifələr (baş müəllim, dosent, professor) yox, kafedralarda tədris olunan fənlər çıxarıldı. 114 yerə 500 nəfər sənəd vermişdi. Professor-müəllim heyətinin bilik, bacarıq və peşəkarlıq səviyyəsini müəyyən etmək məqsədi ilə Tədris Departamentinin nəzarəti ilə fakültələrdə açıq dərslər keçirildi, üstün nəticə göstərərək iddiasında olduqları vəzifəni tutmağa nail oldular. Elmi-metodik hazırlığı, İKT bacarığı, yeni təlim texnologiyalarına bələdliyi ilə seçilən müəllimlər uğur qazanmışdır. Uğura gedən yolun qıyası yoxdur. Uğur zəhmət tələb edir. Bu uğur onların zəhmətinin, əziyyətinin, yuxusuz gecələrinin, narahat gündüzlərinin bəhrəsi idi. Bu müsabiqə hamı üçün bir dərs, bir nümunə məktəbi oldu. Müsabiqədə yetərli bal toplasalar da, birincilik qazana

bilməyənlərə bir il müqavilə əsasında işləyərək növbəti seçkilərə daha yaxşı hazırlaşmaları tövsiyə edilmişdir.

- Müsabiqənin “dərsləri” necə oldu?

Müsabiqənin sevincini 112 nəfər yaşasa da, nəticə Universitetimiz üçün uğurlu oldu, “yatmışları oyatdı”. Bir daha aydın oldu ki, müəllimlik peşəsi şərəfli olduğu qədər də məsuliyyətli, çətin və mürəkkəb bir işdir. Müəllim o kəs deyil ki, öyrədir, o kəsdir ki, ondan öyrənirlər. Yaxşı öyrətmək üçün də yaxşı öyrənmək lazımdır. “Müəllim nə qədər ki, oxuyur, öyrənir, o yaşayır, o, oxumağı dayandırdıqda ondakı müəllimlik ölür” (K.D.Uşinski). Universitetdə rəqabət mühiti yaradan, stimullaşdırma və karyera inkişafını nəzərdə tutan yeni model sınaqdan uğurla keçdi. Qaliblərə sertifikat təqdim olundu, bir ştat yarım tədris yükü ilə təmin edilmələri ilə bağlı göstəriş verildi. Bu prosesdə hər bir iştirakçı uğurlu və zəif cəhətlərini gördü. Yaxşı mənada əməkdaşlar arasında rəqabət yarandı. Rəqabət mühiti olmayan yerdə təkamül, tərəqqi və inkişaf mümkün deyil. Rəqabətə davamlı insan kapitalının formalaşdırılması yeni düşüncəyə, təhsil-tərbiyə texnologiyasına, əxlaqi və mənəvi saflığa, yüksək peşə və ixtisas hazırlığına, ümummədəni kompetensiyalara malik müəllimlərdən bir başa asılıdır. Əhəmiyyətli seçki sistemi ilə səriştəli müəllim seçmək, insan resurslarını təbii yolla yeniləşdirmək olduqca çətin prosesdir. Çünki heç kəs (hətta yaşı 80-i keçən də) öz yerindən, tutduğu vəzifədən getmək istəmir. Dövlətin isə ali pedaqoji təhsildən gözləntiləri böyükdür. Tələbə auditoriyası yeni nəfəs, yeni səs, yeni fəlsəfi yanaşma tələb edir. Ahıl və müdrük müəllimlərimiz bizi bağışlasın, bu günün tələbəsi ilə onların arasında yaş fərqi 60 ildən çoxdur. İndiki tələbə auditoriyaları “saralmış kağızlardan üzündən oxumağı” deyil, müasirlik, texnoloji bilik, əməkdaşlıq, dinamika və çevik

təfəkkür tələb edir.

“Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” Konsepsiyasında, “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda, “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsi nəzərdə tutulur.

Strategiyanın əsas məqsədi ölkədə səriştəli təhsilverənlərə, ən yeni texnologiyalara əsaslanan infraqurkura malik, keyfiyyət nəticələri və əhatəliliyinə görə dünya ölkələri sırasında qabaqcıl mövqə tutan təhsil sistemi yaratmaqdır. Azərbaycanın təhsil sisteminin iqtisadi cəhətdən dayanıqlı və dünyanın aparıcı təhsil sistemlərinin standartlarına uyğun olması üçün strategiyada 5 istiqamət müəyyən edilmişdir: 1) səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətəyönümlü təhsilin məzmununun yaradılması; 2) təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsi; 3) təhsildə nəticələrə görə cavabdehlik, şəffaf və səmərəli idarəetmə mexanizminin yaradılması; 4) ömür boyu təhsili təmin edən təhsil infraqurkunun yaradılması; 5) təhsil sisteminin dünya standartlarına uyğun maliyyələşdirilməsi.

İkinci strateji istiqamət kimi təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Bu istiqamət innovativ təlim metodlarını tətbiq edən, təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsini təmin edən səriştəli təhsilverənin formalaşdırılmasına xidmət edir və strategiyada da qeyd edildiyi kimi, özündə təhsilverənlərin peşəkarlığının yüksəldilməsini, təhsilənlərin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə yeni sistemlərin qurulmasını, təhsilənlərin istedadının aşkar olunması və inkişafını, habelə xüsusi qayğıya ehtiyacı olanlar üçün inklüziv təlim metodologiyasının yaradılmasını ehtiva edir. Bu strateji

istiqamətin reallaşdırılmasında ümumtəhsil məktəbləri üçün müəllim kadrları hazırlığını həyata keçirən ali təhsil müəssisələrinin üzərinə mühüm vəzifələr düşür. Səriştəyə əsaslanmayan, əmək bazarında yetərinçə rəqabətli olmayan əmək haqqı sistemi və maddi stimullaşdırma mexanizmlərinin adekvat olmaması təhsildə müəllim amilinin inkişafına mənfi təsir göstərmişdir. Müəyyən edilən bu istiqamətlərin həyata keçirilməsi akademik bacarığı, tədris təcrübəsi və peşəkarlıq səviyyəsi ilə fərqlənən keyfiyyətli müəllim kadrlarının hazırlanmasını, müəllim peşəsinin nüfuzunun yüksəldilməsini tələb edir.

- Keyfiyyətli və səriştəli müəllim kadrları hazırlığının bütün məsuliyyətini ali pedaqoji təhsil müəssisələrinin üzərinə atmaq, Sizcə, nə qədər doğru yanaşmadır?

K.S.Stanislavski deyirdi ki, teatr asılqandan başlayır. Keyfiyyətli və səriştəli müəllim kadrlarının hazırlığının ilkin şərti pedaqoji peşəyə seçimin düzgün, obyektiv və şəffaf aparılmasından asılıdır. Cən-Lutan deyirdi ki, yaxşı müəllim tapmaq çətindir, yaxşı şagird tapmaq ondan da çətindir. Bunun üçün isə, ilk növbədə, pedaqoji peşəyə sənəd verən abituriyentlərin peşəyəyararlılıq səviyyəsi yoxlanılmalıdır. Təəssüf ki, ali məktəblərə mövcud tələbə qəbulu sistemi bu seçimi reallaşdırmağa imkan vermir. Abituriyentlərin pedaqoji peşəyə maraq, meyil və qabiliyyətləri, zahiri görünüşləri, xüsusi ilə də ibtidai sinif müəllimliyi ixtisasını seçənlərin yazı və nitq mədəniyyəti yoxlanılır. Musiqiçi üçün musiqi duyumu, rəssam üçün rəng duyumu nə qədər zəruri və vacibdirsə, müəllim üçün pedaqoji sövqtəbilik, pedaqoji qabiliyyətlər o qədər zəruri və vacibdir. Müəllimin xüsusi peşə və ictimai funksiyaları onun şəxsiyyətinə mühüm tələblər verir. Müəllim

şagirdlər, valideynlər və ümumiyyətlə, cəmiyyət üçün nümunə, etalon olmalıdır. Keyfiyyətli müəllim yaxşı həkim, yaxşı mühəndis, yaxşı hüquqşünas, yaxşı iqtisadçı, peşəkar hərbiçi deməkdir. Bu səbəbdən də strategiyada müəllim təhsilalanların öyrənməsi və inkişafı, nailiyyətlərinin monitorinq prosesində həlledici sima hesab olunur. Tədqiqatçılar müəllimlərin qarşısına qoyulan tələbləri pedaqoji fəaliyyətin səmərəliliyini təmin edən peşə keyfiyyətlərinin imperativ (qeyri-şərtsiz) sistemi kimi şərh edirlər. Avropa alimlərinin fikrincə, praktik pedaqoji fəaliyyətin yarısı pedaqoji texnologiyaların, o biri yarısı isə pedaqoji ustalığın payına düşür. Müəllimə verilən başlıca tələb onun peşə kompetensiyalarına malik olmasıdır. Müəllimin şəxsi keyfiyyətləri hesab olunan pedaqoji kompetensiyalar onun uşaqlara məhəbbətində, onlarla işləməkdən və ünsiyyətdə olmaqdan həzz almaqda özünü göstərir. İllərlə ağ xalalı həkim olmaq, insanların fiziki sağlamlığının keşiyində dayanmaq arzusu ilə yaşayan, ali məktəbə qəbul zamanı bu istəyini reallaşdırma bilməyən, təsadüf nəticəsində biologiya müəllimliyi ixtisasına düşən və yaxud hüquqşünas, diplomat olmaq istəyən abituriyentlərinin tarix, ədəbiyyat, sinif müəllimliyi ixtisaslarına daxil olmaları, həmin peşəni istəyərək seçənlərə nisbətən yüksək bal toplanmalarına baxmayaraq onların gələcəkdə yaxşı müəllim olacaqlarına dəlalət etmir. Müəllim fitrətən müəllim, ustad olmalıdır. Müəllimin praktik fəaliyyəti üçün zəruri olan təşkilatçılıq, tədqiqatçılıq, təlim (öyrətmə), perspektiv, kommunikativ, suqquestiv, elmi-idraki qabiliyyətləri, pedaqoji peşəyə maraq və meyili olmalıdır.

Ümumtəhsil məktəblərində olduğu kimi, ali təhsil sistemində də müəllimlərin heç də

hamısının bilik, bacarıq və peşəkarlıq səviyyələri müasir tələblərə uyğun gəlmir. Müvafiq stimullaşdırıcı tədbirlər və səmərəli monitorinq vasitəsilə ali məktəb müəllimlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyi, məhsuldarlığı, keyfiyyəti, ən əsası isə rəqabətə davamlılığı artırıla bilər.

İnkişaf etmiş ölkələrdə milli sərvət ölkənin sərvətinin böyük hissəsini təşkil edir iqtisadi artımda intellektual əmək xüsusi çəkiyə malikdir. Azərbaycanda da ölkənin dayanıqlı inkişafını təmin etmək məqsədilə insan kapitalının formalaşdırılması və ondan səmərəli istifadə əsas prioritet hesab edilir və bu təşəbbüslər dövlət tərəfindən dəstəklənir.

Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin insan kapitalının inkişafı çağırışlarına cavab verməsi məqsədilə ümumi təhsilin keyfiyyət göstəricilərinin yüksəldilməsi, ali təhsilin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması, təhsili idarəetmə sisteminin yenidən qurulması, insan resurslarının inkişaf etdirilməsi və müəllim peşəsinin nüfuzunun artırılması istiqamətində mühüm işlər görüldü. Müasir standartlara cavab verən təhsil infrastrukturunu yaradılıb. Son illərdə üç mindən artıq ümumtəhsil məktəbi ya yenidən tikilib, ya da əsaslı şəkildə təmir edilib, müasir təhsilin tələblərinə uyğun avadanlıqlarla, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə təmin edilib. Təhsil alanların yaş və fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan innovativ təlim metodları və pedaqoji texnologiyalar hazırlanıb. Pedaqoji prosesdə innovasiyaların, xüsusilə ekstensiv innovasiyaların tətbiqi genişləndirilib. Məlum oldu ki, ekstensiv innovasiyaların təhsil prosesinə tətbiqi müəyyən irəliləyişlərə səbəb olsa da köklü dəyişikliyə gətirib çıxartmadı. Ona görə də Avropa ölkələrində olduğu kimi,

Azərbaycan təhsilində də intensiv innovasiyaların tətbiqinə ehtiyac yarandı. Bu da təbii ki, təhsilverənlərin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin edən yeni sistemin yaradılmasını, qəbul prosesində yüksək bal toplayan abituriyentlərin müəllimlik ixtisasına cəlb edilməsini, müəllim əməyinin diferensiallaşdırılmasını və stimullaşdırılmasını tələb edir. Təhsil Nazirliyi bu məqsədlə son illərdə bir sıra zəruri tədbirlər həyata keçirdi. 500-dən artıq bal toplayan 300 tələbəyə 100 manat həcmində “Gələcəyin müəllimi” təqaüdünün verilməsi, pedaqoji sahə ilə də bağlı “Sabah” qruplarının təşkili gələcək müəllimlərə əlavə stimula verdi. (Elə bu səbəbdəndir ki, 500-dən yuxarı bal toplayaraq müəllimlik peşəsini seçən tələbələrin sayı dəfələrlə artıb). Respublikanın ümumtəhsil məktəblərində çalışan müəllimlərin diaqnostik qiymətləndirilməsi zəruri və vacib hesab olundu. İşləyənlə işləməyənlər fərqləndirildi. Müsabiqə şərtlərini ödəyənlərin əməyi stimullaşdırıldı. Az bal toplayanlar seçim qarşısında qaldı: ya treninqlərdə, seminarlarda pedaqoji-psixoloji və metodiki yenilikləri mənimsəməklə təhsil sahəsindəki dəyişikliyə uyğunlaşdılar, ya da məktəblə birdəfəlik vidalaşmalı oldular. Etiraf edək ki, məktəblərimizdə kompüterdən istifadə etməyi bacarmayan, şagirdlərin sadə sualları qarşısında çaş-baş qalan müəllimlərimiz var və onları məhz bu yolla təcridən məktəblərdən uzaqlaşdırmaq mümkündür.

- Belə müəllimlər məktəbə necə gəlir?

- Keçən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində ölkədə baş verən ictimai-siyasi proseslər bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də ciddi problemlər yaratdı. On illərlə məktəbdə çalışan, bu sahədə yüksək biliyi, bacarığı və təcrübəsi olan müəllimlərin böyük bir hissəsi əməkhaqqının azlığından

sevimli şagirdlərindən ayrılmalı oldu. Onların yerini yüksək ixtisaslı olmayanlar tutdu. Platon deyirdi ki, pinəçinin bir cüt ayaqqabını pis tikməsi bir nəfər afinalıya ziyan vurduğu halda, müəllimin pis işi, pis tərbiyəsi bütün Yunanıstana ziyan gətirir. Ona görə də strategiyada "təhsil sisteminin bütün pillələrində müəllimlərin bilik, bacarıq və peşəkarlıq qabiliyyətlərinin müasir tələblərə uyğun yüksəldilməsi, müvafiq stimullaşdırıcı mexanizmlər və səmərəli monitorinq sistemi vasitəsi ilə müəllim fəaliyyətinin keyfiyyətinin artırılması" bir vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur.

Bakı şəhərindəki ümumtəhsil məktəblərinin bəzilərinin pedaqoji kollektivi ancaq qadınlardan ibarətdir. Genişlənməkdə olan feminizasiya prosesinin qarşısını almaq, oğlanların müəllimlik peşəsini seçmələri üçün hansı tədbirlərin görülməsini zəruri hesab edirsiniz?

Qadınlar fitrətən tərbiyəçi-müəllimdir. Onlar ali təhsil almadan da tərbiyəçilik funksiyasını ləyaqətlə yerinə yetirirlər. Əbəs yerə demirlər ki, yaxşı bir ana yüz müəllimə bərabərdir. Oğlanların tərbiyəsində qadınlar - evdə ana, məktəbdə isə çoxluq təşkil edən qadın müəllimləri daha fəal rol oynayır. Günün çox hissəsini qadınlarla ünsiyyət şəraitində keçirən oğlan uşaqları yalnız onların təkcə düşüncə tərzini götürmür, həm də məhz qadın meyarlarını mənimsəyir, başqa sözlə, “dünyaya qadın gözü ilə baxmağa” (Ə.Əlizadə) başlayır. Deməli, onda qadın xarakteri formalaşır. Xarakter insan şəxsiyyətinin mahiyyətini, istiqamətini, meylini, məqsədini, hisslərini, fəaliyyət tərzini ifadə edir. Xarakter insanın həyat yolundan, tərbiyəsindən və özünütərbiyəsindən asılı olaraq dəyişir. Qüvvətli və möhkəm xarakterin formalaşması təhsilverənlərin xarakterindən asılıdır. Əbəs yerə demirlər ki, xarakteri xarakter formalaşdırır. Ali pedaqoji təhsil müəssisələrinə qəbul olan

tələbələrin böyük əksəriyyətinin qızlardan ibarət olması bizi həyəcan təbili çalmağa sövq edir. Qeyri-adekvat olan bu vəziyyətin aradan qaldırılması məqsədi ilə oğlanların pedaqoji peşəni seçmələri üçün stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi, onlara xüsusi təqaüdlərin və imtiyazların verilməsi, müəllim işlədiyi dövrdə bazar iqtisadiyyatı tələbatına uyğun əməkhaqqı ilə təmin edilməsi, hərbi xidmətdən azad edilməsi və s. kimi vacib və təxirəsalınmaz işlər görülməlidir.

- Mənimlə razılaşırsınız ki, ali pedaqoji təhsil müəssisələrinin, konkret olaraq ADPU-nun tələbə yataqxanasının olmaması pedaqoji kadr hazırlığının keyfiyyətinə öz təsirini göstərən amillərdən biridir.

- Tamamilə haqlısınız. Ali təhsil müəssisələrinin yataqxanasının olmaması və ya müasir tələblərə cavab verməməsi həm də ölkəmizdə təhsil almaq istəyən əcnəbi tələbələrin müvafiq təhsil müəssisələrində oxumalarına mane olur. ADPU-nun hazırda 5 tələbə yataqxası var. Onun 4-ü Dərnəgüldə yerləşir. Hazırda onlarda qaçqınlar yaşayır. Bir yataqxanımız da Universitetin 2 saylı tədris binasında yerləşir. Məhdud sayda yaşayış otaqları var. Qızların yaşaması üçün nəzərdə tutulub. Yataqxananın olmaması maddi vəziyyətləri ağır olan bəzi tələbələrin təhsildən imtina etməsinə səbəb olur. Yataqxana təkcə yaşayış yeri deyil, həm də tələbələrin sosiallaşmasının, birgəyaşayış qaydalarına uyğunlaşmasının, əməkdaşlığa alışmasının, sosial işə hazırlanmasının vacib məkanıdır. Mən özüm tələbə vaxtı iki il yataqxanada yaşamışam. Yataqxanada bir illik yaşama xərci cəmi 17 manat idi. İşıq, qaz, su pulsuz idi. Bu xərclər dövlət tərəfindən qarşılırdı. Təəssüf ki, indiki tələbələrin bu imkanları yoxdur. Ali təhsil müəssisələri üçün yeni kampusların tikilməsi, xüsusilə də yataqxanalarla təmin olunması Bolonya prosesinin əsas

tələblərindən biri olan tələbə mobilliyinin həyata keçirilməsinə kömək etmiş olardı.

Tələbələrin ən böyük narazılıqları internet şəbəkəsinin, elektron kitabxananın yoxluğu, tədris resurslarının azlığı ilə bağlıdır.

Ali təhsil üçün dərslik və dərs vəsaitlərinin hazırlanması və nəşri 30 ilə yaxındır ki, özfəaliyyət xarakteri daşıyır, bu sahəyə dövlət tərəfindən vəsait ayrılmır. ADPU-da həyata keçirilən elektron universitet lahiyəsi bu narazılıqların aradan qaldırılmasına hədəflənib. Ali təhsil müəssisələrində tədris olunan fənlər üzrə yeni nəsil dərsliklərin müsabiqə yolu ilə hazırlanması, dövlətin maliyyə vəsaiti hesabına çap olunması, onların elektron variantlarının hazırlanması, tələbələrin müasir tələblərə cavab verən dərsliklərlə, tədris resursları ilə təmin olunması kadr hazırlığının keyfiyyətini təmin edən əsas amillərdən biri kimi dəyərləndirilməlidir.

Müasir dövrdə təhsilin bütün pillələri, o cümlədən ali təhsil üzrə yeni kurikulumların, səriştəyə əsaslanan standartların hazırlanması zəruri və vacib hesab olunur. Müəllim hazırlığı üzrə yeni kurikulumlar tətbiq edilsə də bütövlükdə ali təhsil müəssisələrinin kurikulumlarının yenidən hazırlanmasına ehtiyac vardır.

Dövlətin ali təhsildən, xüsusi ilə də ali pedaqoji təhsillilərdən gözləntiləri böyükdür. Millətin mənəvi potensialının formalaşması onların dərin və hərtərəfli biliyə, praktik bacarığa, yüksək mədəniyyətə, məsuliyyət hissinə və müasir dünyagörüşə hansı səviyyədə malik olmalarından asılıdır. Müasir dövrdə cəmiyyətdə intensiv olaraq dəyişən sosial-iqtisadi münasibətlər təhsil sisteminin bu proseslərə çevik və dinamik adaptasiyasını tələb etdiyindən, ildən-ilə öyrənmə prosesinin keyfiyyətini yüksəltmək müəllimlərdən təhsil prosesinə daha səriştəli yanaşma tələb edir. Müasir müəllim araşdırmalar aparmağı bacarmalı, müasir təhsil,

tərbiyə, inkişaf texnologiyalarından baş çıxarmalı, düzgün diaqnozlaşdırma, proqnozlaşdırma, layihələşdirmə, informasiya-vermə, təşkilətmə, qiymətləndirmə, nəzarət etmə və korreksiya funksiyalarını bilməli, tədqiqatçılıq keyfiyyətinə malik olmalıdır. Tədqiqatçılıq bacarığı olmayan müəllim bu keyfiyyəti öz şagirdlərinə aşılaya bilməz. Müəllim-şagird münasibətləri qarşılıqlı anlaşmaya və humanist ideyalara əsaslanmalıdır. Müəllim şagirdlərin daxili aləminə nüfuz etməli, onların rəylərini öyrənməli, ideyalarından bəhrələnməli, müstəqillik və təşəbbüskarlığını rəğbətləndirməli, hörmət hissini tələbkarlıqla üzvü surətdə uzlaşdırmalıdır. Homer deyirdi ki, təhsil şagirdə hörmətdən başlayır. Konfusi deyirdi ki, mən bəzi şeyləri kitablardan, çox şeyi yoldaşlarımdan, daha çox şeyi isə şagirdlərimdən öyrəndim. Müasir məktəbin müəllimi yaradıcı olmalı, dərs dediyi şagirdin inkişafını bütün mərhələlər üzrə görməyi bacarmalı, onların şəxsiyyət kimi formalaşmasını düzgün istiqamətləndirməlidir. Məsuliyyətini dərk edən, demokratiya prinsiplərinə və xalqın milli ənənələrinə, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edən, azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək üçün müəllim şagirdin yaradıcı təfəkkürünə məxsus bütün psixo-pedaqoji xüsusiyyətləri bilməlidir. Bunun üçün isə vahid konsepsiya olmalıdır. Humanist pedaqogikaya görə, müəllim hazır bilik verməməli, əlaqələndirici, istiqamətləndirici, məsləhətçi, “fikrin mamaçası” (Sokrat) rolunda çıxış etməli, şagirdlərə öyrənmənin yollarını öyrətməlidir. Doğrudan da, dostu balıq verməkdənsə, ona balıq tutmağı öyrətmək faydalı deyilmə? Bu prosesdə şagirdlər passiv olmamalı, tədqiqatçı, təcrübəçi, yaradıcı subyekt kimi əvvəlcədən müəyyən olunmuş nəticələrin əldə edilməsi üçün məqsədyönlü fəaliyyət göstərməlidirlər. Əgər keçən əsrin

70-ci illərində “Conni nə üçün oxuya bilmir?” sualı Amerika təhsilinin ən başlıca suallarından biri idisə, sonralar o yeni sualla “Conni nə üçün düşünə bilmir?” sualı ilə əvəz olundu. Şagirdləri fikirləşməyə öyrətməyi vacib hesab edən Amerika alimi V.Brueer suala münasibət bildirərkən deyirdi: “Əgər biz Amerikada təhsilin səviyyəsini yüksəltmək istəyiriksə, şagirdlərə insanı ağıllı, öyrənən, düşünən varlıq edən keyfiyyətlər aşılmalıyıq”. İndiki dövrdə, əslində, bu bütün dünyada, Hamlet dilemmasıdır: olum, ya ölüm məsələsidir. Düşünmək insanın başlıca qabiliyyəti, onu ifadə etmək əsas tələbatı, yaymaq isə ən qiymətli azadlığıdır. Düzgün düşünmək böyük bir kəşf qədər əhəmiyyətlidir ki, humanist pedaqogikanın da əsas qayəsi budur.

- Fərrux müəllim, yazılarınızın birində belə fikir oxudum: “Ənənəvi pedaqogika praktikaya o qədər də dəyişdirici təsir göstərə bilmir”.

- Həqiqətən sovet dövründə formalaşan ənənəvi pedaqogika praktikaya o qədər də dəyişdirici təsir göstərə bilmir. İnzibati-amirlik dövründə formalaşan ideoloji ehkamlar pedaqogikanı öz təbii inkişaf axarından çıxarmışdır. “Uşaqların anadan bərabər imkanlarla doğulması, təhsil-tərbiyədə bərabər imkanlara malik olması”- kimi heç bir elmi əsasa söykənməyən fikirlər bu gün özünü doğrultmur. Elm və təcrübə sübut edir ki, təhsil-tərbiyənin köməyi ilə çox şeyi dəyişmək olar, amma insanın təbiətini dəyişmək olmaz. Elə bir şərait, elə bir təhsil mühiti ki, şagird özü oxumaq istəsin. Təhsilin humanistləşdirilməsi, ilk növbədə, şagirdin təlim prosesində bilavasitə inkişaf etdirilməsini, özünü bir şəxsiyyət kimi təsdiq etməsi, özünü reallaşdırması üçün əlverişli şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur. Elə bir şərait, elə bir təhsil mühiti ki, şagird özü oxumaq istəsin.

Hazırda şagirdlərin tərəkürünün inkişaf tempi mövcud təhsil standartlarına, qəbul olunmuş proqramlara, öyrətmə metodikalarına adekvat deyil, şagirdlər həddən artıq “ölü” faktlar ilə yüklənir, onlara qarşı müəllimlərin, valideynlərin sərt tələbləri, düzgün olmayan yanaşmaları hələ də davam edir. İllərlə məktəbə gəlməyi arzulayan, xəyallar quran uşaqlar görəsən niyə oxumaq istəmir? Özlərini oxumaq istəmir, bizmi onları oxuda bilmirik? Onların potensial enerjisini kinetik enerjiyə çevirə bilmirik. Daha doğrusu, onların oxuması üçün zəruri sağlam təhsil mühiti yarada bilmirik. Bəlkə elə onların yaxşı oxumalarına bizim tələblərimiz, bizim istəyimiz, bizim düzgün olmayan baxışlarımız mane olur. Ailə, məktəb, cəmiyyət mane olur. V.Hüqo deyirdi: “Tanrı, heç bir uşağı pis olsun deyə yaratmaz!”. Bəlkə biz uşaqlarla bağlı, onların oxumaları ilə bağlı öz baxışlarımızı dəyişək. L.Tolstoy deyirdi: “Hamı dünyanı dəyişmək istəyir. Ancaq kimsə özünü dəyişmək niyyətində deyil. Halbuki siz özünüzü dəyişməyə qədər dünya da dəyişməyəcək”. Biz məktəbdə uşağın təbiətini dəyişmək istəyirik. Məktəbin şəxsiyyət yetişdirmək kimi ali missiyası məktəbdə ikinci plana keçib. Bütün şagirdləri bir küpə salıb onlardan əlaçı, sabah 600-700 bal toplaya biləcək şagirdlər hazırlamaq istəyirik. Cəmiyyət buna səfərbər olub. Buna nail olmaq mümkündürmü? Təbii ki yox!. Buna ehtiyac varmı, təbii ki yox! Axı atalar deyir ki, qanı damara görə alarlar. Ulu Şəhriyar deyirdi: “Hamının başını eyni ülgüclə qırmaq olmaz”. Zor gücünə verilən bilik ağı boğur. H.C.Ayzenk deyirdi: “Əgər biz atı su axurunun yanına gətirə bilirsək, uşağı da bu qaydada məktəbə gətirə bilərik. Lakin atı su içməyə məcbur edə bilmədiyimiz kimi, uşağı da, əgər o bunu istəmirsə, oxumağa məcbur edə bilmərik”.

Müstəqil dövlətin əsas dayaqlarından biri

milli təhsil quruculuğu, milli dövlət təhsil siyasətinin yeridilməsi sayılır. Təhsildə milli tərəqqiyə, üstün inkişafa nail olmadan millətin, dövlətin real tərəqqisindən, inkişafından danışmaq mümkün deyil.

Milli təhsil quruculuğunda yeniləşmə yeni məzmun və struktur dəyişiklikləri ilə nəticələndi. Elə bir təhsil sisteminin formalaşdırılması nəzərdə tutuldu ki, burada hər bir şagird azad və bərabər təhsil ala bilsin, özünü-təhsil, özünüidarə, özünü reallaşdırma yolu ilə potensial imkanlarını üzə çıxartsın, özünü təkmilləşdirsinsin, təsdiq etsin və həm də başqa adamlarla qarşılıqlı əməkdaşlığa hazır olsun. Bunun üçün, hər şeydən əvvəl, ənənəvi didaktik sistemlərin yeniləşdirilməsinə, müəllim-şagird əməkdaşlığının yenidən qurulmasına, öyrətmə öyrənmə prosesində ağırlıq mərkəzinin tədricən şagirdin üzərinə köçürülməsinə başlandı. Azərbaycan pedaqoji elmində belə bir fikir formalaşdırıldı ki, şagird yalnız ona məxsus olan təbii imkanlara, xüsusiyyətlərə, fərdi qabiliyyətlərə və məqsədlərə malik olan, fəal hərəkət edən subyektdir. O, yaşadığı cəmiyyətin birgəyaşayış qaydalarına riayət edən, milli və bəşəri dəyərləri qoruyub saxlayan, yeni mədəniyyət nümunələri yaradan, müstəqil formalaşan və azad vətəndaşa çevrilən şəxsiyyətdir. Təhsilin vəzifəsi isə böyüyən bu insana həyat şəraitini keçmiş nəsillərdən bir hədiyyə olaraq qəbul etməməyi, onu yaradıcı dəyişməyi, öz həyatını daha yaxşı qurmağı öyrətməkdən ibarət olmalıdır. Təhsil insanın ruhunu qidalandırmalı, onda özünə, öz daxili potensialına və onu yaradan Tanrıya inam hissi yaratmalı, onu özünüdərəkə hazırlamalıdır. Təhsil insanlara istənilən həyat şəraitində düzgün hərəkət etmək qabiliyyəti aşılamalıdır. Mahiyyət etibarı ilə bu problem yeni yanaşma, yeni pedaqoji tərəkür tələb edir.

Pedaqoji prosesin əsasında duran paradıq-maları dəyişmək, onu yeni məzmununda qurmaq həyat reallığına çevrilir. Belə olan halda müəllim və şagirdlərin müəyyən qaydada və rejimdə həyata keçirilən birgə fəaliyyətlərinin zahiri ifadəsi olan təlimin təşkili formalarının da məzmunu və xarakteri dəyişir. Sosial səbəblər və didaktik sistemlərin inkişafı ilə əlaqədar olaraq meydana gələn, ciddi reqlamentə, sərt qaydalara əsaslanan standart dərslər tədricən öz yerini qeyri-standart dərslərə verir.

Futuroloqlar yazır ki, gələcəkdə məktəblərdə müəllimə ehtiyac olmayacaq. İnsanlar istədikləri məlumatları asanlıqla əldə edəcəklər...

Bütün dövrlərdə məkəb ziya, işıq nur paylayan müqəddəs bir yer, müəllim isə bu missiyanın daşıyıcıları hesab olunublar. Bu ilahi bir missiyadır. Müəllim əməyi Allahın xəlf etmə qüdrətinin bilavasitə davamıdır. Məşhur ərəb mütəfəkkiri İbn Əl Müqəvva yazırdı ki, vücudumuzun havada və qidadan sonra ən çox tələb etdiyi şey məhz təhsil-tərbiyədir. İnsanın kamilləşməsi, şəxsiyyət kimi formalaşması, əqlinin, cisminin və ruhunun bərabər səviyyədə inkişafı müəllimdən asılıdır. Müəllim təhsil-tərbiyəsi ilə məşğul olduğu insanın yaş və fərdi xüsusiyyətlərini, əxlaqi keyfiyyətlərini, fiziki imkanlarını, ümumiyyətlə potensialını nəzərə alaraq onun hissələrinə, şüuruna və davranışına təsir göstərir. Bu təsir nəticəsində insan dəyişir, özünüdərk edir, çevrəsini dərk edir, Allahı dərk edir. Onda əxlaqi, etik, estetik, fiziki keyfiyyətlər formalaşır. Ona görə də müəllimin missiyası həmişə yüksək olub. Hətta valideynlərdən də. Valideyn bizim fiziki bədənimizin yaradıcısı və tərbiyəçisi olduğu halda müəllim ruhumuzun tərbiyəçisidir. Ruh bədəndən üstün olduğu üçün təbii ki müəllim də

valideyndən üstündür. Həm müəllim, həm də valideyn bizə həyat bəxş edir: biri adi həyat, o biri layiqli həyat. Hər öyrədən müəllim deyil, kimdən öyrənirsənsə, o, müəllimdir (İbn Xəldun). Məhəmməd Peyğəmbər buyurdu: "Cənnət bağçalarından keçəndə əyləşin". Əsəbləri soruşanda ki, ya Peyğəmbər, cənnət bağçaları deyəndə, nəyi nəzərdə tutursunuz? Peyğəmbər buyurmuşdu ki, müəllim məclislərini. Cənnət bağçalarından necə ki, min gülün, min çiçəyin ətri gəlir, rayihəsi gəlir, müəllim məclislərindən də ədəb, əxlaq, mərifət ətri gəlir.

Müəllim insanın özünü yetişdirir, onun əxlaqını formalaşdırır. Heç bir sivilizasiya, heç bir cəmiyyət əxlaqdan kənarında mövcud ola bilməz. Əxlaq və qəbahət, fəzilət və rəzalət tərəzinin müxtəlif gözlərində yerləşir. Bu gün əxlaq yüksəkdə durduğuna görə cəmiyyət müəllimlərə borcludur. Müəllim ayrı-ayrı insanları və bütövlükdə millətləri qaranlıqdan aydınlığa çıxaran işığa bənzəyir. Bu ədəb, əxlaq və mərifət işığına həmişə ehtiyac olacaq. Bunsuz mümkün deyil...

- Azərbaycan müəllimlərinə sözünüz....

- Fikrimi 23 il Azərbaycan maarifinə rəhbərlik etmiş akademik Mehdi Mehdizadənin sözləri ilə tamamlamaq istədim. O deyirdi: "Biz müəllimlər hamıya örnək olmalıyıq. Çünki təlim-tərbiyənin başında biz dayanırıq. Böyüən nəslə həyata biz hazırlayırıq. Ona görə də müəllimin bir nömrəli keyfiyyəti halallıq olmalıdır. Halal olmayan müəllim kamil insan yetişdirə bilməz".

Müsaibəni apardı:

**Nəcəf Nəcəfov,
filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent, Əməkdar müəllim,
Azərbaycan Yazıçılar Birliyi və
Jurnalistlər Birliyinin üzvü**